

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

sen smukt? Hvad betyder det, at man ikke ønsker, at værket skal have genkendelige "kunst"-træk? Hvilket "eksistentielt korrelat" har eksperimenterne med serialiserings-, permutations- og randomiseringsteknikker?

En sådan anskuelsesmåde, der overskrider det rent formalistiske og f.eks. inddrager de politiske og mediepolitiske implikationer, ligger implicit mange steder i Jesper Olssons afhandling. Men den gennemføres ikke og føres ikke med ned i enkeltanalyserne. Det tror jeg skyldes manglen på præcis historisk kontekstualisering og den generaliserende import af synsvinkler fra den amerikanske LANGUAGE-digtning.

Trods kritiske indvendinger er det med stor interesse og fornøjelse, jeg har læst Jesper Olssons afhandling. Det er et meget kvalificeret videnskabeligt værk, der belyser et vigtigt, men hidtil underbelyst område i litteraturen fra mange relevante synsvinkler. Afhandlingen samler et bredt spektrum af viden om og perspektiver på 1950- og 1960-tallets konkrete poesi og indeholder en lang række både skarpsindige og fintmærkende analyser af konkrete tekster, selv om tekstanalyserne sjældent gennemføres til bunds, men forbliver eksemplariske nedslag. De mange perspektiver, vidensområder, forfatterskaber og tekster flettes klart og ubesværet sammen til en yderst læselig tekst, hvor enhver, der ønsker at forske videre i emnet eller delemner vil kunne finde en fond af nyttige referencer og sekundærlitteratur. Svensk litteratur sættes ind i en international sammenhæng. Og med sine stadige perspektiver frem til nutidens mediesamfund og æstetiske praksis formår afhandlingen at aktualisere 1960-tallets poesi og gøre litteraturhistorien tilgængelig for nye generationer af både læsere og udøvere af poesi. Jesper Olssons afhandling vil givetvis blive et meget indflydelsesrigt værk.

Tania Ørum

Anna Smedberg Bondesson, *Anna i världen. Om Anna Rydsteds diktkonst*. Ellerströms. Lund 2004.

Anna Rydstedt, född i Ventlinge på sydvästra Öland år 1928, blev student i Lund, sedermera folkhögskolelärare, men framför allt en särpräglad poet med åtta diktsamlingar. Debuten skedde med *Bannlyst prästinna* 1953; hennes sista, efterlämnade diktmanuskript redigerades av vännerna Göran

Sonnevi och Jan Olov Ullén i samlingen *Kore*, 1994. I de allmänna översiktsverken är det bara i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* och i *Skånes litteraturhistoria* (Valborg Lindgårde resp. Anders Palm) som hon har fått någon större uppmärksamhet. Förtjänstfulla intervjuer av bl.a. Matts Rying och Lennart Sjögren, liksom essäer av Bengt Höglund och Göran Printz-Påhlson hör till de mera substantiella bidragen i mindre format.

Det har likafullt funnits en lucka i våra kunskaper om den vitala grupp av poeter som går under beteckningen Lundaskolan. Jan Olov Ulléns bok *Kära, kära verklighet* från 2000 ger en grundläggande presentation av Anna Rydsteds liv och diktning, med många personliga minnesbilder. Men en litteraturvetenskaplig undersökning i strikt bemärkelse har saknats. Därför är det extra glädjande att ta del av Anna Smedberg Bondessons avhandling om ett författarskap som i sin förening av existentiella djupperspektiv och formell medvetenhet förtjänar att upptäckas av många. Avhandlingen tillför viktig ny kunskap om Anna Rydsteds författarskap, vilket avtecknar sig mot en bakgrund av skilda biografiska, litterära, idéhistoriska, symbolhistoriska och andra kontexter, men framför allt visas särarten i Rydsteds författarskap genom en rad närläsningar av enskilda dikter.

"Jag är också född och / vuxen till det enda: / att vara Anna i världen." Dikten "Det enda" i *Min punkt* från 1960 är utgångspunkt för en knappa tre sidor lång inledning, där Anna Rydsteds författarskap karaktäriseras. Anna Smedberg Bondesson betonar att Anna Rydstedt var en "djupt originell diktare" med en "omiskännlig ton och ett tydligt tilltal". Dikten bottenar ofta i konkreta, vardagsnära och sinnliga upplevelser: "Den är alltid kroppslig – också själen är kroppsligt förankrad." Men den är fördenskull inte enkel; den "öppnar en rymd av möjliga innebörder". Dikten är existentiell, men också själva skrivandet är "en konkret existentiell och etisk handling", dikten är ett sätt att "hantera livet och möta medmänniskorna" (s. 9). Det handlar om att finna sin "punkt" i tillvaron: "Att vara i världen är att dikta i världen – och att vara i dikten. Att vara i dikten är att dikta sitt liv – och att leva sin diktning." (s. 10) Därför betonas också det metapoetiska draget hos Anna Rydstedt, förklarligt utifrån 50-talets Lunda-miljö och Göran Printz-Påhlsons *Solen i spegeln* från 1958; även Ullén förespråkar denna läsart.

I vad som får fattas som avhandlingens syfte heter det: "I denna avhandling ringar jag in de viktigaste tematiska och biografiska positionerna i tid och rum." (s. 11) I korta drag beskrivs disposition och innehåll i de fem onummerade huvudkapitlen; de är ordnade efter kronologiska, geografiska och tematiska principer. Denna kompromiss mellan olika urvalsprinciper gör att vi rör oss fram och tillbaka i tiden över hela författarskapet och att det inte är de enskilda diktsamlingarna som belyses var och en för sig som kompositionella enheter.

Första huvudkapitlet, "Anna i Lund", handlar om "lundatidens debutmiljö och mognadsresa under femtio- och början av sextioalet" (s. 11). Här ges en detaljerad och fördjupad bild av Anna Rydsteds studier och bekantskaper: privatläroverket Spyken, de akademiska studierna, lärarna, kamraterna i Litterära studentklubben, publikationerna i *Lundagård* och den litterära kalendern *VOX*: "Säkert är i vart fall att hon gick i skolan i Lund innan Lundaskolan fanns." (s. 15) I det litterära klimatet fanns inte bara ironi, metapoetiska övningar, new criticism och ett från T. S. Eliot och 40-talisterna övertaget avpersonifierat och universalistiskt ideal, utan också den inspiration som utgick från Hans Ruin med skrifter som *Poesiens mystik* (1935) och förbindelserna med den finlands-svenska modernismen. Lundaskolan hade aldrig något gemensamt program utan tycks ha fungerat som ett slags informell skrivarskola på kamratlig grund. Att skillnaderna i estetik var tydliga märks i den recensionsverksamhet som vi får exempel på, liksom Anna Rydsteds första diktförsök.

Det kan inte ha varit helt oproblemiskt att vara kvinnlig poet. Än mer problematiskt var det att ägna sig åt teologin. Mot bakgrund av en cirkulärskrivelse av teologer i Uppsala och Lund mot kvinnliga präster och Anna Rydsteds starka reaktioner över att hon inte fick följa sin kallelse, analyseras ingående ett antal dikter i debutsamlingen *Bannlyst prästinna* från 1953. Här framträder i roll-diktens form en exalterad, rasande, dansande, jublande och nog så synkretistisk prästinna.

Nästa avsnitt lägger tonvikten på samlingen från 1964, *Presensbarn*. Det är fortfarande Lundamiljön – och i viss mån tiden vid folkhögskolorna i Hilleröd och Eslöv – som utgör grunden för de dikter som behandlas. Danmarksvistelsen blev viktig av flera skäl; inte minst upptäckten av Grundtvig, som vid sidan av Kierkegaard utövar ett viktigt inflytande.

"Skriv presens, mitt barn", heter det i titeldikten, som ses i dialog med Göran Printz-Påhlsons "Villanella för ett barn i vår tid". Dikten har ett metapoetiskt ärende, men skall också ses mot bakgrund av Anna Rydsteds lärarereferenser och den existentiella nödvändigheten att leva i presens, finna sin "punkt", som människa och diktare.

Här redovisas också manuskriptvarianter, bl.a. en dikt som inte kom med i samlingen, "Vårens första fotboll", men främst analyseras dikten "I ödesgungan", som dubbelexponerar diktjaget på väg över Helgonabacken i Lund med den isländske skalden Egil Skallagrímsson, han som skrev dikten "Huvudlösen"; därigenom räddande sitt liv.

Nästa huvudkapitel, "Anna på Öland", innebär en återvändo till barndomslandskapet och diktningens "existentiella punkt". "Platsens poesi" utvecklas i anslutning till Michail Bachtin. Den öländska hembygden är, heter det, "en kronotop, ett tidrum eller en rumtid": "Att skriva och att leva, 'att vara Anna i världen', innebär att skapa sig en 'struktur i tid och rum' [...] där rummet vidgar sig mot världen och tiden öppnar sig mot horisonten" (s. 69). Här an knyter avhandlingsförfattaren till diskussionen i postmodernismens kölvatten om huruvida platsen kanske bara finns i språket, men verkar avvisa de mest utretrade positionerna; språk och verklighet förutsätter varandra, liksom kropp och själ. För att beskriva Anna Rydsteds själslandskap an knyter hon också till Kjell Espmarks studier *Att översätta själen* och *Själen i bild* (1975; 1977). Ingående analyseras "Blåsten kommer (struktur i tid och rum)" ur *Dess kropp av verklighet*, 1976, respektive "Himmelens port" i *Genom nålsögat*, 1989.

Kapitlet "Mamma i världen" börjar faktiskt med "Skuggan av en far"; Anna Rydstedt och systern Rut växte upp tillsammans med modern efter den tidiga skilsmässa. Man noterar hur Anna Rydstedt söker fadersfigurer senare i sitt vuxna liv, akademiska lärofäder som Olle Holmberg, även teologen Hugo Odeberg, trots dennes avvissande hållning i kvinnoprästfrågan. Särskilt viktig framstår hennes läkare och psykoterapeut Torsten Herner. Men det är Hans Ruin som framstår som "maievtiker" och blir en personlig vän. Den brevväxling som återopas i avhandlingen är mycket värdefull och belyser en ny sida av en lundamiljö, som tidigare kanske beskrivits som alltför entydigt cerebral och ironisk.

Men det är barnet och modern, ”Elin Helena Viktoria”, som står i centrum; kapitlets tyngdpunkt och höjdpunkt är analysen av ”Mamma i världen” i samlingen *Jag var ett barn*, 1970, om moderns död i cancer. Diktsviten ”Mamma i världen”, ”Soldikt 1982” från *Genom nålsögat*, 1989, och sviten ”Kore” i samlingen med samma namn, 1994, innebär en ”tematisk positionsutveckling”: ”De för Anna Rydstedt så centrala tematiska begreppsparen moderskap och dotterskap, död och födelse/diktskapande omvandlas och fördjupas längs denna förvandlingsgång.” (s.117) I ”Mamma i världen” är dottern sidordnad den döende modern i en mellanmännisklig relation; i ”Soldikt 1982”, som är extremt självreflexiv och jagcenterad, sker allt i en inre process, medan syntesen ges i ”Kore”. Här har det inre blivit till en yttre scen med mellanmänniskliga relationer, där den inre modern och den inre dottern kan samtala med varandra. Följaktligen ägnas de två sista kapitlen åt ”Anna under solen” respektive ”Kore i jorden”.

Solen – som sägs ”utgöra centrum i hela Anna Rydsteds författarskap” (s. 123) – finns med alltifrån debutsamlingens extatiska ”Solritt”, medan den andra diktsamlingen *Lökvår* (1957) innebär en lägre, mer jordnära position. Anna Rydstedt har förnummit faran i att förlora kontakten med jorden och med medmänniskorna. Också i detta finner avhandlingsförfattaren en dialektisk utveckling, som söker en syntes mellan högt och lågt, våldsamt extatiskt och mildt jordnära. Den centrala ”Soldikt 1982” analyseras mot en bakgrund av soldikten som genre, alltifrån Eddan och den helige Franciskus; i centrum står dock dikts inre dynamik, ”att föda sig själv” och att ”förena kropp och själ”. Här rymms såväl en religiös som en djuppsykologisk dimension. Avhandlingsförfattaren anknuter närmast till Jungs begreppsapparat, medan hon i det sista kapitlet använder Melanie Kleins objektrelationsteori.

”Kore i jorden” är ett innehållsrikt kapitel. Anna Rydstedt låter i diktsviten om Kore Öland och det självbiografiska möta det antika landskapet och myten i den homeriska hymnen om gudinnan Demeter, vars dotter Kore (Flickan) rövas bort av dödsguden Hades, här kallad Pluto. I Anna Rydsteds version är Persephone bland annat den mörka sidan av Kore, den som finns i underjorden. Mor-dottertematiken återkommer, men också Anna Rydsteds miljömedvetande, som var ännu mer explicit i en tidigare manu-

skriptversion – och kanske framför allt tanken på den egna döden. Det sista avsnittet behandlar den dikt som på Anna Rydsteds egen önskan avslutade hela samlingen *Kore*, ”Denna främmande storm”, där Kore har blivit en mor åt de döda, som anländer till Hades likt nyfödda barn.

Om akribin i stort bör framhåvas att avhandlingen förefaller vara väl korrekturläst. De citat jag stickprovsvis har kontrollerat är alla korrekta. I redovisningen av källor och litteratur råder ordning och reda. Det är också en glädje att läsa en så välskriven avhandling; språket är klart och njutbart, med en rikedom av vackra formuleringar – ofta med spegelvändningens eller kiasmens figur, som avhandlingsförfattaren gärna återkommer till i sina analyser.

Att Anna Smedberg Bondesson behärskar sitt material är ställt utom allt tvivel. Men det hade varit att föredra att få en mera samlad redovisning. Mina invändningar rör i huvudsak sättet att presentera teoretiska och metodiska utgångspunkter, tidigare forskning, samt själva källmaterialet, tryckt eller otryckt. Likaså vill jag diskutera valet av kontextualiseringar, i första hand de intertextuella resonemang som förs.

Det har i nyare avhandlingar blivit allt vanligare med långa, inledande diskussioner. Anna Smedberg Bondesson har medvetet valt att gå den motsatta vägen. Det som brukar finnas i en inledning, och som här inte utvecklas, är framför allt syfte, särskilda frågeställningar, teoretiska och metodiska utgångspunkter, begreppsdefinitioner, liksom en översikt över vad som tidigare har skrivit, åtminstone de tunga forskningsinsatserna. Vi får veta att det rör sig om att studera tematiska och biografiska positioner i tid och rum. Vad innebär här begreppet tema? Hur förhåller sig tematiska läsningar till biografiska och till de omfattande komparativa resonemang som förs i avhandlingen? Man efterlyser preciseringar av förhållandet mellan rent illustrativa jämförelser och sådana som vill påvisa genetiska samband med tidigare diktning.

Källmaterialet är rikt och omfattande och tillför nytt material. Så t.ex. i beskrivningen av Lundamiljön i första kapitlet. Anna Rydsteds samtida vänner och bekanta har kontaktats, arkiv har konsulterats, men det mesta redovisas i fotnoterna. Samma sak gäller manuskript till diktsamlingarna och annat biografiskt material som släktingar har tillhandahållit, liksom ett antal fotografier. Anna

Rydstedts efterlämnade papper på KB är dock spärrade till 2030. En samlad presentation av källmaterialet skulle få avhandlingens nya resultat att framstå klarare. Vad gäller tidigare forskning och den etablerade bilden av Anna Rydstedt, verkar redovisningen pålitlig. Dock saknar man Valborg Lindgärdes presentation i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* (Bd IV; ”Jag heter Anna, / är ett människolöv”).

I avhandlingen uppmärksammas också det fina radio- och TV-material som finns på Statens ljud- och bildarkiv. Man hade gärna sett en inledande översikt över de viktigaste källorna, liksom av litteraturen om Anna Rydstedt. Tidigare forskning förs in successivt, och ofta endast i fotnoterna utan några referatmarkörer i brödtexten.

Utrymmet medger inte att jag diskuterar alla delkapitel för sig; därför aktualiserar jag det centrala ärendet i några särskilt viktiga kapitel: material, metod och teoretiska paradig i analysen av några enskilda diktanalyser. Avhandlingsförfattaren har valt ut vissa dikter, som hon betraktar som fungerande, konstnärliga helheter, för att motverka ett plockande av bitar i syftet att belysa vissa återkommande teman. Men även utväljandet av vissa dikter ur deras sammanhang i diktsamlingarna innebär ett slags ingrepp mot *dessa* konstnärliga helheter. Och – ännu viktigare – vilken roll har uttolkaren när det gäller att studera teman i dikterna? I vad mån ”finns” dessa teman nedlagda i texterna, som uttryck för diktarens tankevärld? Eller som medvetandeinnehåll, som skall sökas i uttolkaren möte med texten, som i vissa former av tematisk kritik? I vad mån skapar uttolkaren dessa tematiska strukturer? Jag hade gärna sett en utförligare diskussion rörande dessa frågor, även om den finns på några ställen, särskilt förtjänstfullt i sista kapitlet. Liknande frågor kan ställas rörande de komparativa resonemangen. Vems är intertexterna?

I kapitlet ”Anna i Lund”, i läsningarna av *Bannlyst prästinna*, ger Anna Smedberg Bondesson en rad komparativa, intertextuella och symboliska kontexter alltifrån bibeltexter, Dionysos och Apollon till Karin Boye. Jag menar själv att det blir väldigt tydligt, hur viktig Edith Södergran är för den unga Anna Rydstedt – här nämns Södergran i samband med dansen, som är betydelsefull i hela debutsamlingen (s. 42). Förmodligen kunde man finna ännu fler anknytningar till Södergran och den tidiga finlandssvenska modernismen om man

arbetade mera systematiskt komparativt. En viktig länk är tveklöst Hans Ruin.

Det faktsäckade inledningsavsnittet skiljer sig markant från de tematiska delarna, där Anna Rydsteds egna dikter står i fokus. ”Utan betyg i exegetik” tillägnas kvinnoprästmotståndarna: ”Avdankad, kristen prästinna / utan betyg i exegetik / men med en levande tro / på Vår Herre i Kristo”. Här noteras en ”hörbar intertext” till Bengt Lidner (s. 36), men det starkt stagnelienska i slutstrofen blir inte uppmärksammat – vem om inte öläningen Stagnelius talade om eoner och nardus? Stagnelius tröst i det hinsides får här en lätt ironisk men samtidigt allvarlig turnering. De uppspårade bibliska allusionerna – i hela avhandlingen – ger värdefulla klangbottnar. Man behöver väl inte betyg i exegetik för att spåra dem, men i Anna Rydsteds diktning är de av grundläggande betydelse och behöver lyftas fram.

I dikten ”Bannlyst prästinna” talas om dennas avslitna hår, och här finns en viktig kommentar om hårets symboliska betydelse i diktsamlingen. Man kunde erinra om Paulus första brev till Korinthierna: Kvinnorna skall inte be och profetera barhuvade utan över huvud taget tåga och fråga sina män om de undrar något, när de har kommit hem från församlingsmötena.

Anna Rydsteds poetiska *persona* är en tämligen synkretistisk prästinna, än hängiven Kristus, än Apollon, men också det dionysiska ruset. Här finns ett starkt *sparagmos*-motiv, anser jag, det rituella sönderslitandet, som i sin tur kan förknippas med Kristus. Orfeus, som sönderslits av menaderna, omnämns, och det ligger ju nära till hands att anföra Hjalmar Gullberg som en illustrativ komparation. Göran Printz-Påhlson uppmärksammade i sin recension av samlingen Bibelns Isebel, avgudarnas prästinna, som blev söndersliten av hundar utanför Jirsreels murar (Andra Konungaboken kap 9). När prästinnan dog, ”revo prästerna de heliga skrudarna”, / när de sågo den bannlysta / dö utan hat” – också en symbolik som är starkt förknippad med Gamla testamentet. Där som ett uttryck för sorg, medan översteprästen i Markus 14: 63 reagerar med det uttryckliga *hat* som jag menar finns hos Anna Rydsteds präster. Att dö utan hat ter sig kristuslikt, men den bannlysta prästinnan far iväg i en dånande ritt: mycket mera valkyria än saktmodig martyr!

I ”Presentation” utvecklas liknande symboliska och intertextuella paralleller. ”Prästinnan hälsar Apollon” men här finns också hosianna-jubel och

den katolska mässans formler aktualiseras. (s. 43) Anna Smedberg Bondesson skriver bl.a. om hur musiken i tonsatta mässor brukar cresenderas vid ordet "miserere" – möjligen en generalisering. När hon så kommer fram till Uppenbarelseboken (s. 45) utifrån orden om "min plågas frihet" kanske det är att dra för starka paralleller till trösten i det himmelska Jerusalem. (Se passagen om figuralismen – det anses f.ö. att det är Rom, som är det stora Babylon.) Den rena kvinnan ställs mot den fallna och i det eskatologiska perspektivet handlar det om ett återuppriktande. Viktig är i alla händelser den förmedlingssymbolik som lyfts fram: andningen och måsen.

Den nietzscheanska och södergranska attributionen förefaller rimlig också ur ett genetiskt-komparativt perspektiv, medan andra paralleller är mera svävande – i fallet med den synkretism som bl.a. representeras av Hjalmar Gullberg sägs det i not 112 att resonemanget är rent illustrativt. Men hur är det då med andra exempel, t.ex. Karin Boye, som ofta anförs i avhandlingen? Det är ju ganska tydligt att det finns inslag av sköldmö hos den bannlysta prästinnan.

Dessa exempel aktualiserar frågan om vad man skriver in i en diktanalys av litterära paralleller. Risker finns att man i ambitionen att finna källor lägger till betydelse eller bortser från den enskilda diktens speciella betydelseladdningar, hur dikten alstrar sin egen, unika betydelse, därför att vissa symboler *brukar* betyda det ena eller det andra.

Vi lämnar emellertid bibelexegesen och Lund för att diskutera Öland och *platsens poesi* i "Anna på Öland". I Sverige förknippar man snarast begreppet med författare som Seamus Heaney och Skånepoeter som Göran Printz-Påhlson och Jesper Svenbro. Om Anna Rydstedt och hennes landskap har en hel del kloka saker sagts; det finns uttalanden av författaren, och här anförs bl.a. ett brev till Hans Ruin, Matts Ryings intervju från 1979, Bengt Höglunds essä i *BLM* 1991, liksom Jan Olov Ullén insatser. Andra nämns bara i noterna, och man blir ibland osäker på vad som är avhandlingsförfattarens egna ord och i vad mån hon refererar vad dessa har uttalat – ett exempel på den ibland alltför asketiska hänvisningstekniken (t.ex. s. 62, styckena mellan blockcitaten). Det sker över huvud taget mycket intressant i noterna, som rör vid det komplicerade förhållandet mellan språk och verklighet, *mimopoeia* och dikternas metapoetiska dimensioner.

Anna Rydstedt, heter det, "frambesvärjer inte

sin verklighet enbart metapoetiskt, genom att göra orden verkliga. Hon gör det också – och kanske till och med framför allt – med hjälp av ett slags överrealism eller hyperrealism, ett intensifierat förhållande till orden som exakta beskrivningar och beteckningar. Det betecknandes intensiva exakthet gör emellertid så att det betecknade, paradoxalt nog, befinner sig på gränsen till upplösning. Resultatet blir inte verklighet men väl verklig känsla. Poeten själv blir på detta sätt högst närvarande i form av kraft och energi i sin egen dikt." (s. 63) Här rör avhandlingsförfattaren vid något mycket centralt i Rydsteds estetik och det uttrycks vackert, men samtidigt en aning dunkelt. "Hyperrealism" kan missförstås, eftersom det – i postmodernistisk mening – innebär att det inte går att skilja mellan språk och verklighet i de moderna mediernas värld.

I diskussionen om platsens poesi – eller satsens poesi, med Printz-Påhlssons ord – refereras ganska utförligt till Anders Olsson ("Poesins plats", i *Försök om litteratur*, 1998) som intar hållningen att man inte nödvändigtvis måste förutsätta en verklig plats som föregår den skrivna platsen: poesins plats uppstår i språket. Anna Smedberg Bondesson synes snarast vilja mediera mellan ståndpunktterna: "Det mest fruktbara torde vara att betrakta problemkomplexet från båda hållen, reciprokt och interaktivt. Poesins plats förutsätter inte en platsens poesi. Detta hindrar emellertid inte att man kan studera interrelationer mellan en dikt och en geografisk plats när dessa korrespondenser faktiskt finns och är meningsgivande." (s. 66)

S. 63 finns en intressant markering mot Printz-Påhlssons ord om att Anna Rydstedt "underordnar sig med grace och blygsamhet de poetiska berättelser som framträder ur hennes omgivning" (förord till urvalsvolymen *Ett ansikte*, 1983). Avhandlingsförfattaren hävdar att Rydstedt snarare utvecklar en lyrisk metod där berättelserna frambesvärjes närmast maniskt med hjälp av det ihärdiga bruket av namn och exakta benämningar: "Verkligheten tvingas fram med en våldsamt intensitet." Det visar sig vara Birgitta Trotzig, som tidigare har uppmärksammat detta drag, som hon t.o.m. kallar *chassidiskt* i ett radioprogram från 1994.

Längre fram, i kapitlet om "Anna under solen", s. 123, tecknas återigen en dialektisk rörelse i Anna Rydsteds poesi "från det höga till det låga och därefter fram till en syntes av högt och lågt, våldsamt extatiskt och jordnära". Jag tycker mig

se en undertext i avhandlingen, den är aldrig påträngande polemisk eller insinuant, men den gör läsaren uppmärksam på de förminskande strategier som Anna Rydstedt blir utsatt för i egenskap av kvinnlig lyriker och *naturlyriker*.

En detalj rörande Kjell Espmarks begreppsapparat i *Att översätta själen*, 1975, som återopas i diskussionen om symbolistisk och icke-symbolistisk dikt (s. 68): Poängen med Rimbauds "sidoordning" är att denne till slut helt avstår från markeringar av ett själsligt plan, alltså inte en dubbel-exponering. Frågan är också om Espmarks modell – där själar och landskap tycks finnas oberoende av varandra, men där de ibland kan dubbel-exponeras – är kompatibel med den poststrukturalistiska språksynen. Problemet antyds kortfattat s. 68. Dessutom aktualiseras Bachtins kronotop-begrepp i avsnittet om dikten "Blåsten kommer (struktur i tid och rum)" i en ingående och intressant läsning. Avsaknaden av en teoridiskussion aktualiseras flerstädes i de tematiska analyserna, där företrädare för skilda paradigmer återopas.

Anna Smedberg Bondesson antyder ett slags performativ syn på själva dikt-arbetet: att dikten frambesvärjar en närvaro. I en lyhörd analys av "Mamma i världen", den långa dikten om vaknatten vid moderns dödsbädd – i diktsamlingen *Jag var ett barn*, 1970 och i diktsviten med samma namn – återkommer förmedlingsproblematiken. Modern dör, men dikten kan finnas där i språnget mellan liv och död. Det är på sätt och vis ett slags *orfisk* problematik, som också blev mycket aktuell i åttiotalets litteratur. De döda kan aldrig återkallas, de lever endast temporärt i diktarens inre. Bevarandet av den döda i *dikten* har däremot antika rötter.

I avhandlingen anförs det antika *epitafiet* (s. 108); inledningen har onекligen en sådan karaktär: "Mamma i världen / gick bort ifrån världen, / Elin Helena Viktoria, / frisk ifrån cancer, / sover i graven." Analysen berör litterära topoi som duvan, anden och färden i båten över döden vatten. Här erinras vi om att Kalmarsund i en tidigare dikt har kallats "Alla grisars Styx", när dessa är på väg till slakteriet. Båt-symboliken har en kristen tolkning: "Lilla, lilla ligger än i båten / men skall snart lyftas ur din båt, / när allas morgon bryter in." Det är tveksamt om Bellmans epistel 79, "Charon i luren tutar", är det bästa jämförelsematerialet när det gäller de antika föreställningarna – en fasa och ruelse förklädd till galghumor. (Även vaggvisan för "Lilla Charles" anförs.) Och

båten, vill man tillägga, kan också stå för diktandet (t.ex. Dante, Rilke).

Avhandlingsförfattaren avlyssnar den viktiga religiösa intertexten, där inte minst psalmer spelar en stor roll vid sidan av Nya testamentet, med lärjungarna som inte orkade hålla sig vakna under Jesu sista natt. Jesus i *språnget* mellan liv och död förknippas med Kierkegaard. Anna Rydstedt frambesvärjar en tillförsikt i tron på att Frälsaren finns också i döden: "Mamma, lilla mamma. / Jesus, ta emot henne. / Jag är här / men inte hon. / Men Du i språnget / mellan där, som här ej finns, / och här, som där ej finns. / Du i språnget / när jag sov / och livet sjönk i hennes kropp". Dikten ges emellertid också en metapoetisk dimension; det Du som tilltalas kan också vara dikten. Mammans mun kan inte längre säga "Ann vatn" men dikten gör det åt henne.

Anna Rydsteds alltmer utpräglade lyriska särart belyses framför allt i analyserna av "Himmelens port" i *Genom nålsögat* från 1989, liksom i "Soldikt 1982" i kapitlet "Anna under solen". Till dikternas bakgrund hör svåra psykiska kristillstånd. Själva språket bryts ned och transformeras i jakten på en stabil jagposition – i *språket*, så i "Soldikt 1982": "Jaget Jaga Jag Jaga Jaget / Jaganna Johanna Jaganna / Jagsvaga Jagbrista". Så även i "Himmelens port", som börjar med ett fascinerande inre själslandskap. Först anknyter Rydstedt, menar jag, till Rilkes symbolism. Inte bara Folke Isaksson gav uttryck för själens underliga grottor och gruvor; "Bergen i Ronda" (*Det gröna året*, 1954) är en stark intertext till Rydsteds dikt. "Där, helt nära, reser sig Avskedets port" heter det längre fram hos Isaksson. Anna Rydsteds port finns på den himmelska fridens torg i Peking och hon skrev den före massakern på studentdemonstranter, får vi veta. Min poäng är att det hos Rydstedt är ett likartat sätt att översätta själen. Espmark erinrar om en annan Rilkedikt, som vid sidan av *Duinoelegierna* är mycket intressant i vårt sammanhang, nämligen "Orfeus. Eurydike. Hermes" i *Neue Gedichte*: "Das war der Seelen wunderliches Bergwerk" – det är ett inre skeende, som gestaltas i ett underjordiskt landskap, och skeendet har splittrats upp i tre skilda mytiska gestalter – liksom Anna Rydstedt senare i *Kore* externaliserar en inre process i Demeter, Kore/ Persefone och döds-guden Pluto. Men redan i "Himmelens port" finns i inledningen detta underjordiska själslandskap – havet som diktjaget seglar på, "djupare än

saltgruvorna under Berchtesgaden, / och mörkret – som en oupplyst gruva – / är detta hav” under huden på diktjaget. I andra strofen blir seglaten uttalat metapoetisk, en färd mellan papperets kanter – ”för trångt är det block, som jag skriver i nu” – och uttalat existentiell; för trångt är rummet som den skrivande sitter i, och livet allt kortare. Men efter en omsvängning, åstadkommen av en man och en hund, och den smärtsamma insikten om att ”Snart vilar jag själv / i oändlig ensamhet”, tar dikten ännu en vändning, till det besvärjande modus, som jag finner så typiskt för Anna Rydstedt: ”Himmelens port: / Tian Men. / Tian Men skimrar. / Skimrar Himmelens port. // Himmelens port i kroppen: / Slidan är Himmelens port. / Slidan är icke Himmelens port. / Munnen är icke Himmelens port. / Munnen är Himmelens port.”

Anna Rydstedt vänder och spegelvänder språket. I slutet av dikten låter hon rentav som Ann Jäderlund, vars diktsamling *Som en gång varit äng* från 1988 väckte debatt om den obegripliga ”kvinnolyriken”. Hos den yngre poeten finns språkets spel med identitet och icke-identitet, men också allusioner på tidigare diktning, alltifrån schlagers till psalmer. ”Lär mig att ruttna som ett enkelt blad”, skriver Jäderlund; Anna Rydstedt t.ex. i ”I ödesgungan” i *Presensbarn*: ”Lär mig, ni löv, / att vandra glad i vinden. / Jag heter Anna, / är ett människolöv” – den givna intertexten är ju som flera sett ”Lär mig du skog att vissna glad”, Oehlschlägers kända psalm.

I ”Soldikt 1982” använder Anna Rydstedt själv-citat, som tydligt framhålls i avhandlingen; det finns ett bildspråk som i föreningen av abstrakt och konkret erinrar om Birger Sjöbergs *Kriser och kransar*: ”Det är allvarliga saker det här. / Jag kastar kastrullen utåt köksgolvet. / Koka allvarsstuvning passar inte nu.”

Men här finns även, anser jag, ett slags parodier på slitna talesätt i en utpräglad ”oren” estetik, som man kan hitta hos bl.a. Ann Jäderlund och Katarina Frostenson och som Staffan Bergsten kommenterat i sin studie *Klang och åter* från 1997. Rydstedt: ”Vad rätt jag gjort / blev även fel”. En variant av den kända parodin på Viktor Rydbergs Jubelfestkantat, som har blivit ett talesätt: ”Vad rätt du tänkt fast det blev fel”! Man får associationer till T. S. Eliots öde land, men också till Frödings sista diktning. Visst kan man förknippa det ibland nästan kollageartade språket med Eliot, men en kontext som saknas i analysen gör mig

nyfiken: Anna Rydsteds förhållande till den nya, samtida kvinnolyriken. Ett fruktbart perspektiv vore att se Anna Rydstedt också i en särskild *samtidskontext* av kvinnliga lyriker. Tillbakablickar till främst Karin Boye och i viss mån Edith Södergran finns ju i avhandlingen, och tämligen talrika referenser till manliga lyriker; i Ölands-kapitlet är det särskilt Stagnelius och Erik Axel Karlfeldt som aktualiseras.

I kapitlet ”Anna under solen” kommer ytterligare ett teoretiskt paradigm in, nämligen Jung och hans arketyplära, liksom synen på individuationsprocessen. Jungs entré förbereds med en not i föregående kapitel (s. III, not 298) angående de två lindträden på moderns gård, som mor och dotter med sina hjärtformade blad, noter av handlingsförfattaren. Hon skriver därigenom in en betydelse med referenser till Maria Schottenius avhandling om Kerstin Ekman, där lindens hjärtformade blad ses som en *kvinnlig* symbol. *Den kvinnliga hemligheten* (1992) med dess anammande av jungiansk symboltolkning, synes ha lockat till att tillämpa Jung i kapitlet om soldiktningen.

”Soldikt 1982” är central i Anna Rydsteds författarskap och Anna Smedberg Bondesson utviner många betydelsenysanser i den inre process att föda sig själv, som dikten gestaltar; dikten har såväl en religiös som en djuppsykologisk dimension (s. 128). Anna Rydstedt gick i lång samtalsterapi har insikter i den terapeutiska djupanalysen.

Om man nu antar att en viss psykoanalytisk modell äger generell giltighet, så är den naturligtvis giltig även utan att man behöver laborera med påverkan och författarintentioner. Så brukar psykoanalytiska tolkningar motiveras, antingen man håller sig den litterära texten och dess subjekt eller försöker dra slutsatser om författaren bakom texten. Man skulle då också kunna använda den franska, lingvistiskt orienterade psykoanalysen för att söka komma åt hur Anna Rydstedt försöker skapa sig ett jag i *texten*. Jung inbjuder däremot till ett symboltolkande utifrån fastslagna beskrivningar av vissa grundläggande arketyper och deras bildmässiga, symboliska representationer. Och det är när avhandlingen tillämpar ett slags jungianskt ”lexikon” i diktolkningen som jag förhåller mig kritiskt: t. ex. s. 137, med rena övertolkningar om talet tio, cirkeln, medvetandets fyra funktioner som skulle vara det fyrfaldiga ”bulta” i diktens inledning. Detta erinrar ju samtidigt om Jesusordet om att be, så skall ni få, sök, så skall ni

finna, bulta, så skall dörren öppnas (Matt. 7:7), samtidigt som det uttrycker hur en människa i kris känner sig desperat instängd och söker efter en öppning.

Fler exempel finns, ex. mandalan och cirkelns kvadratur, s. 145, föreningen av människa och Gud; huset som dubbelxponeras med jaget. Jag menar alltså att de ”översättningar” utifrån jungiansk teori, som finns i läsningen av ”Soldikt 1982” har ett problematiskt förhållande till diktens allusionsskikt, som i de tidigare analyserna belysts med komparativa paralleller. Och Jung rimmar dåligt med den poststrukturalistiska språksyn, som diskuteras i samband med platsens poesi.

Samtidigt finns emellertid i Sol-kapitlet denna textuella medvetenhet; det talas om att frammana jaget med tecken (s. 139ff.) – ett intressant parti om hur Rydstedt försöker underminera språkets arbitraritet. Här belyses strävandena att förena kropp och själ; hur Rydstedt framhäver språkets materiella sida både som akustiskt fenomen och rytmik – och som grafiska språktecken. Att skriva, heter det, innebär att hon håller ”fast i ett slags skrivandets reling” – här återkommer det performativa draget; ”Att skriva sin existens är att metapoetiskt både finnas kvar och förändras – på samma gång.” (s. 142)

I sista kapitlet, ”Kore i jorden”, är materialet av delvis annan beskaffenhet, eftersom det rör sig om en postumt utgiven samling och fyra manuskriptvarianter. Det är den tryckta texten som här är basen för analysen; varianter används som ett ”kontextuellt sekundärmaterial som i vissa fall skapar möjlighet att nyansera och fördjupa förståelsen” (s. 150).

Utgångspunkten för Kore-diktningen är som nämnts den antika Demeter-hymnen. Här anförs de båda översättningarna av Rudolf Rödning 1926 och Ingvar Björkeson 2004 för att få fram betydelsenysanser. Intresset för vegetationsmyterna har en viktig förutsättning i Frazers *The Golden Bough*. De aktualiseras i jungianskt inspirerad psykologi, i Eliots *The Waste Land*, den ”mytiska metoden” inom modernismen, hos Erik Lindegren; nyare ekofeministiska tolkningar tas upp som exempel på mytens aktualitet. Även operan som genre anförs, eftersom ”Kore”-sviten har karaktären av ett drama med inlagda arioson. De första operorna på 1600-talet hade ju mytologiska ämnen, inte bara Orfeus utan också Proserpina.

Men det finns mera näraliggande kontexter

som kan ge Kore-diktningen relief. Carl-Erik af Geijerstam skriver i inledningen till nyttgåvan 1973 av *Orfeus och Eurydike* om hur viktig Persefone-myten och de eleusinska mysterierna var för Rabbe Enckell. (Är det en tillfällighet att snöbollsbusken bär återkommer hos Rydstedt?) Också i den svenska samtidslitteraturen skönjer man ett förnyat intresse för myter och alternativa världsbilder. Eliots mytiska metod återkommer hos poeter som Tobias Berggren. Det är samtidigt också fruktbart att se Anna Rydstedt mot en kontext av kvinnliga 40-talister, som Anneli Bränström Öhman och Jenny Björklund har belyst i sina avhandlingar *Kärlekens ödeland* (1998) resp. *Hoppets lyrik* (2004). Jag menar att denna kontext är intressant redan i *Bannlyst prästinna*. (Ann-Margret Dahlquist-Ljungbergs *Djävulsdans* från 1950. t.ex.) – Ruth Hillarp är också ett betydelsefullt exempel.

Analyserna av de olika delarna i diktsviten rekapitulerar och fördjupar den inledande beskrivningen och utvecklar också en del litterära kontexter i en lyhörd och ingående textförklaring. Dock några smärre randanmärkingar angående Kore-gestalten i psykologisk belysning (s. 151 och 176), där olika psykologiska modeller interfererar. Kores underjordiska gestalt, Persefone, sägs stå för det sexuella, där Demeter är modern och Kore dottern, dvs. kvinnans tre funktioner i patriarkatet, som det talas om i slutet. Kore skulle då i den sista dikten i samlingen ha överskridit dessa könsroller, även manligt och kvinnligt. Men det är Persefone som blir problematisk: dels Thanatos, dödsdriften som hos den sene Freud, Kores *skugga* som hos Jung; den självförnekade sidan i Kores personlighet (Melaine Klein återopas i noterna), dels också en representant för skrivandet, trots att hon själv inte ges röst i sviten; ett ”pedantiskt kontrollerande överjag” – hur stämmer det i så fall med den klassiska psykoanalytiska tredelningen?

Skilda litterära intertexter aktualiseras, de flesta relevanta. Man frågar sig dock varför referenserna till Eliot inte stötts med tyngre vägande sekundärlitteratur. En allusion, som Anna Rydstedt bär med sig, och här citerar hon sig själv (se s. 173), är det självsuggererande och tröstande ”Det skall gå bra” som finns i dikten ”Genom nålsögar”. För mig är det ett uppenbart eko av Eliot, slutet av den sista kvartetten ”Little Gidding”: ”And all shall be well and / All manner of things shall be well”, som i sin tur refererar till den engelska med-

eltidsmystikern Julian av Norwich. Läsningen av "Denna främmande storm" ansluter sig till Daniel Birnbaums och Anders Olssons tolkning av Freuds "Trauer und Melancholie" (*Den andra födan*, 1992): melankolin är en vägran att sörja, en vägran att smälta en metaforisk föda. Textvarianterna "dödsrikets vita mjölk" resp. "stilla deras magar", ger dock även associationer till Paul Celans kända "Todesfuge", "svarta gryningsmjölk". (Vännen Bengt Höglund presenterade dikten i *Lyrkvännen* 1990, nr. 4.) Den sista diktsamlingen och särskilt den sista dikten är gripande, och ärendet i Anna Rydsteds lyriska testamente formuleras i en rad goda och nyanserade formuleringar.

Jag har haft en del kritik att anföra rörande avhandlingen som genre; det hade varit på sin plats med en fylligare inledning med preciseringar av syfte, frågeställningar, teoretiska och metodiska utgångspunkter, liksom definitioner av centrala begrepp. En samlad presentation av källmaterialet och en tydligare bild av tidigare forskning och den etablerade bilden av Anna Rydstedt hade varit önskvärd, också i den löpande texten.

I de tematiska kapitlen kan man se hur olika teoretiska paradigmer har förts in successivt. Det finns många intressanta aspekter i varje kapitel, men jag har ställt frågan om de olika teorierna alltid är kompatibla med varandra. Inte så att man nödvändigtvis måste hålla sig till en metod, en teori i en avhandling. Jag tror att det är rätt vanligt, när man arbetar med en avhandling under ett antal år, att kapitlen kan få olika inriktning beroende på att man under skrivandet upptäcker nya intressanta ting hela tiden. Men det är en sak att tänka över: finns det motsägelser i de skilda tolkningsperspektiven, som behöver kommenteras?

Det är diktanalyserna som står i centrum och de är omsorgsfullt och lyhört utformade. De beskriver viktiga tematiska strukturer i Anna Rydsteds poesi men vill också visa fram ett slags dialektisk utvecklingsprocess, som inte enbart är ett språkligt fenomen utan har sin grund, sin existentiella punkt, i att det – trots allt – finns en verklig författare och en verklighet som hon skriver om: *Anna i världen*. Kring denna Anna öppnar analyserna texterna i egenskap av medvetna ordkonstverk, och de förser dem med en kontextuell rymd, där framför allt de intertextuella resonansbottnarna är av största betydelse. Att bli en kvalificerad komparatist tar ett liv och man blir aldrig färdig. Men det är en helt nödvändig verk-

samhet inom litteraturvetenskapen, som jag ser det, eftersom vi som inga andra förmår att skapa och återskapa det kollektiva minne, det textmyller eller *textmylla*, som all ny litteratur som skrivs har som sin ursprungligaste näring. Därför gläder det mig att Anna Smedberg Bondesson har tagit uppgiften på allvar och givit Anna Rydstedt en bestående plats i litteraturhistorien.

Eva-Britta Ståhl

AnnSofi Andersdotter. *Det mörka våldet. Spåren av en subjektprocess i Kerstin Ekmans författarskap*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2005.

Kerstin Ekman är inte bara en av de verkligt stora utan också en av de mest populära författarna i nutida svensk litteratur, och därför kan det te sig märkligt att forskningen kring hennes författarskap faktiskt inte har varit särskilt omfattande. Den hittills mest ambitiösa vetenskapliga studien i Ekmans romaner är Maria Schottenius doktorsavhandling *Den kvinnliga hemligheten* från 1992. På senare tid har Ekmans romankonst även behandlats av Magnus Persson i hans stora avhandling om den sena nittonhundratalsromanens förhållande till masskultur och modernitet, *Kampen om högt och lågt* (2002). Därutöver finns det en ansenlig mängd vetenskapliga artiklar om Ekman, tryckta i utländska såväl som i svenska tidskrifter, och bland vilka man särskilt bör framhålla publikationer av Lisbeth Larsson, Cecilia Lindhé, Anna Williams och Rochelle Wright. Men mer än så är det inte. Den tidigare forskningen har dessutom i huvudsak begränsats till enskilda verk eller enskilda tematiska eller formella inslag i Ekmans produktion. Medan Schottenius behandlar den kvinnliga problematiken i "Katrineholmssviten", och då främst koncentrerar sig på den sista delen av denna serie romaner (*En stad av ljus*), intresserar sig Persson i första hand för Ekmans tidiga detektiv- och kriminalberättelser och undersöker vilka spår deckargenren har efterlämnat i sådana senare verk som *Händelser vid vatten*. Vad som har saknats i forskningen är en undersökning som anlägger ett bredare perspektiv på författarskapet och inte minst försöker binda samman den tidiga fasen med den senare.

Just en sådan studie har vi emellertid nu fått i AnnSofi Andersdotters avhandling *Det mörka våld-*